

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Ватан Юлії Павлівни

«Психологічні особливості актуалізації метакогнітивного потенціалу
особистості»

на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 053 Психологія

Подана до захисту дисертація присвячена надзвичайно важливій та актуальній темі, оскільки метакогнітивна активність відіграє суттєву роль у навчально-пізнавальній діяльності суб'єкта, впливає на академічні досягнення, виступає одним із системоутворювальних компонентів саморегульованого навчання. Виключно важливого значення набуває вказана проблема в сучасних умовах підвищення вимог до професійної підготовки фахівців. Сьогодні необхідним є формування й розвиток особистості, яка повною мірою реалізовує свій потенціал, прагне бути відповідальною за результати та якість своєї діяльності. Сучасний фахівець повинен не тільки володіти певним набором знань і навичок, але й уміти орієнтуватися у нестандартних ситуаціях, знаходити нові, нетипові способи розв'язання проблем. Відтак, виникає потреба у пошуку шляхів реалізації вказаного, одним з яких є розкриття метакогнітивного потенціалу людини, адже вміння регулювати власні пізнавальні процеси виступає важливою умовою її професійного та особистісного розвитку.

У зв'язку із вказаним особливого значення набуває вивчення тих психологічних характеристик, які сприяють актуалізації метакогнітивного потенціалу, тобто проявам метакогнітивної активності під час вирішення різних пізнавальних завдань.

Цінним вважаємо те, що дисертантка запропонувала роботу, в якій розглядає проблему метакогнітивної активності в контексті саморегуляції особистості.

Виходячи з обґрунтованої актуальності проблеми дослідження авторкою чітко сформульована мета, сплановано основні завдання, визначено його об'єкт і предмет. Варто зазначити, що мета і завдання дослідження відповідають поставленій проблемі, об'єкт і предмет дослідження знаходяться у прямому системному зв'язку, завдання дослідження розкривають масштаб пізнавальних дій, здійснених дисертанткою, визначають структуру і зміст виконаного дослідження, знаходять своє тлумачення у висновках і є структурно-логічними компонентами наукового апарату виконаного дослідження.

Дисертаційна робота Ватан Юлії Павлівни вирізняється достатнім рівнем теоретичного аналізу, самостійністю наукового пошуку, творчим підходом до розв'язання проблем.

В першому розділі дисертаційної роботи – «Теоретико-методологічні засади дослідження метакогнітивного потенціалу особистості» – авторкою сформульовані теоретичні позиції, на яких будується дослідницький пошук, здійснено аналіз основних понять, що знаходяться в полі предмета дослідження, представлено їх різнобічне трактування у фундаментальних і прикладних працях. Висловлені авторкою припущення дозволили аргументовано розробити докази на користь своїх ідей. Щодо роботи над термінологічним апаратом дослідження, заслуговує уваги авторське визначення поняття «метакогнітивна активність», під яким дисертантка розуміє цілеспрямовану довільну психічну діяльність людини, сутність якої полягає в управлінні процесами сприйняття, збереження, обробки та відтворення інформації. Вдало визначені основні ознаки метакогнітивної активності, що розкривають її сутність.

Представлено структуру метакогнітивної активності, до компонентів якої віднесено: мотиваційно-емоційний, рефлексивно-оцінний, вольовий, операційний, інформаційний. Надається детальний опис кожного з цих компонентів. Так, мотиваційно-емоційний компонент метакогнітивної активності визначається сукупністю мотивів, потреб та інтересів, що спонукають людину до регуляції власних когнітивних процесів. Рефлексивно-

оцінний компонент визначає спрямованість свідомості на власні пізнавальні психічні процеси, характеристику якості їх перебігу та оцінку ходу пізнавальної діяльності, що виражається у формі метакогнітивних суджень (відчуття знання, судження про легкість/важкість завдання, відчуття близькості до розв'язання, впевненість у правильності тощо). Інформаційний компонент представлений сукупністю відомостей, потрібних для здійснення регулятивних дій, до яких належить як поточна інформація про умови, в яких відбуватиметься пізнання, про стан суб'єкта, про хід діяльності, так і система знань індивіда про власні пізнавальні здібності та можливі прийоми здійснення пізнавальної діяльності (когнітивні стратегії, мнемічні техніки). Операційний компонент містить допоміжні операції управління когнітивними процесами: розподіл часу та уваги, виправлення помилок. Вольовий компонент об'єднує усі дії індивіда, спрямовані на регуляцію пізнавальної діяльності, до яких належать процеси усвідомлення мети (постановка або прийняття), планування та контролю; характеризує спроможність передбачати та долати перешкоди, що виникають в процесі пізнавальної діяльності.

На основі використання теоретико-аналітичних методів дослідження доводиться, що метакогнітивна активність є формою прояву метакогнітивного потенціалу особистості. Обґрунтовується, що суттєву роль в актуалізації метакогнітивного потенціалу, тобто здійсненні метакогнітивної активності, можуть відігравати суб'єктивні чинники, такі як: суб'єктивні характеристики та вольові риси характеру, рефлексивні здібності, особливості мотивації, а також когнітивно-стильові властивості.

У другому розділі дисертації – «Організація емпіричного дослідження психологічних особливостей актуалізації метакогнітивного потенціалу» - окреслено етапи наукового пошуку, охарактеризовано вибірку дослідження та обґрунтовано обрані методи. Значну увагу приділено опису існуючих методів дослідження метакогніцій.

Для дослідження метакогнітивної активності запропоновано авторську методику, що пройшла перевірку за психометричними параметрами та може використовуватися в дослідницьких цілях.

У третьому розділі – «Аналіз результатів емпіричного дослідження психологічних особливостей актуалізації метакогнітивного потенціалу» - авторкою подано результати проведеного дослідження, здійснено опис та інтерпретацію даних, отриманих в ході емпіричного дослідження та їхньої математико-статистичної обробки. Дисертанткою ретельно проаналізовано систему взаємозв'язків між метакогнітивною активністю та широким спектром рис особистості, особливостями навчальної мотивації, рефлексією та когнітивними стилями.

Встановлено зв'язок метакогнітивної активності з психологічними особливостями, серед яких: емоційна стабільність, висока нормативність поведінки, адекватна самооцінка, радикалізм, соціальна сміливість, домінантність, м'якість, впевненість у собі, розслабленість. Виявлено статистично значущі зв'язки метакогнітивної активності із кожним компонентом суб'єктності: автономністю, активністю, цілісністю, опосередкованістю, креативністю, самоцінністю. Визначено, що метакогнітивна активність пов'язана з усіма типами навчальних мотивів: як зовнішніми, так і внутрішніми.

Також було підтверджено взаємозв'язок між метакогнітивною активністю та системною рефлексією.

Представляє інтерес надана характеристика осіб з різним рівнем прояву метакогнітивної активності. Досліджувані з високим рівнем метакогнітивної активності характеризуються більш адекватною самооцінкою, вищою емоційною стабільністю, вищою нормативністю поведінки та радикалізмом. В них відзначається більша витриманість, працездатність, емоційна зрілість, реалістичність та здатність слідувати правилам групи. Вони наполегливі у досягненні мети, відповідальні та мають ділову спрямованість. Також їм властиві аналітичність та критичність мислення, наявність інтелектуальних

інтересів, прагнення бути добре проінформованими, схильність до експериментування, спокійне прийняття нових поглядів та змін. Помітним в них є вищий рівень прояву домінантності та сміливості. Вони характеризуються більшою незалежністю в судженнях та поведінці, норавливістю, невизнанням тиску з боку інших. Їм властиві соціальна сміливість, активність, готовність вступати у взаємодію з незнайомими людьми та ефективно діяти в незнайомих обставинах. Група досліджуваних з високим рівнем метакогнітивної активності характеризується також більш високою автономністю, опосередкованістю та креативністю. Вони виявляють незалежність від зовнішніх обставин, самостійність, відповідальність за свої дії.

Група досліджуваних із низьким рівнем метакогнітивної активності відрізняється меншою адекватністю самооцінки, нижчою емоційною стабільністю, нижчим рівнем сміливості та певним консерватизмом. Вони характеризуються низькою толерантністю до фрустрації, лабільністю настрою, швидкою втомлюваністю, мінливістю інтересів, схильністю піддаватися почуттям. Емоційна нестабільність як прояв незрілості емоційної сфери може ставати на заваді вольовій регуляції поведінки, перешкоджати здійсненню контролю в тому числі й над своїми когнітивними процесами. Вони також можуть відчувати сором'язливість, невпевненість у своїх силах. Консерватизм, що проявляється у сумнівах відносно нових ідей, супротиву змінам, вузькості інтелектуальних інтересів, ускладнює, або навіть унеможлиблює, оволодіння людиною новими стратегіями регуляції, а також ефективну діяльність в умовах невизначеності або наявності протиріч. Меншого прояву у цій групі набули такі риси характеру, як: нормативність поведінки та м'якість (чутливість). Отже, вони можуть виявляти мінливість, піддаватися у своїй поведінці та діяльності впливу обставин, мати досить гнучкі настановлення щодо соціальних норм. У групи досліджуваних із низьким рівнем метакогнітивної активності усі компоненти суб'єктності знаходяться на рівні розвитку нижче середнього. Їм властиві: реактивність, залежність, неінтегрованість, безпосередність, репродуктивність, малоцінність.

Методологічне і теоретичне обґрунтування основних положень роботи забезпечили достовірність результатів дослідження і висновків, які базуються на достатній репрезентативності вибірки, використанні відповідної математичної обробки даних. Результати роботи апробовано на достатньому рівні – в ході міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференцій.

Водночас при загальному позитивному враженні від дисертації вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження, побажання та рекомендації.

1. В першому розділі роботи на с. 32 при описі однієї з концепцій метапізнання згадується про виконавчі функції. Слід було б вказати, яку саме роль відіграють виконавчі функції в процесі здійснення метакогнітивної активності.

2. В дисертації значну увагу приділено розгляду різних видів та рівнів психічної регуляції, після чого зроблено висновок, що метакогнітивні процеси та метакогнітивна активність загалом є найближчими за своєю сутністю до довільної регуляції. Варто було б детальніше описати, чи можуть вони бути вольовими, спираючись на розуміння співвідношення волі та довільності.

3. Наступне зауваження впливає із попереднього. Варто було б вказати, чи може метакогнітивна активність набувати рис смислової регуляції.

4. У другому розділі при обґрунтуванні необхідності розробки власної методики дослідження метакогнітивної активності вказується, що найбільш доцільною є форма опитувальника, проте не пояснюється чому.

5. В роботі наявні орфографічні помилки.

Втім, цілком очевидно, що перераховані зауваження не є істотними для оцінювання здобутків розглянутої дисертації.

Загальне оцінювання тексту дисертаційного дослідження, запропонованої авторської методики дослідження метакогнітивної активності та зроблених висновків дає можливість стверджувати, що дисертація Ватан Юлії Павлівни є самостійно виконаним науковим дослідженням з дотриманням етичних стандартів доброчесності, запропоновані ідеї та наукові положення, викладені в

ній, отримано авторкою особисто і складають основу для подальшого вивчення означеної наукової проблеми. Дисертація відповідає нормативним вимогам МОН України щодо оформлення такого роду досліджень та порядку присудження ступеня доктора філософії (відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 44, від 12.01.2022 р.), а її авторка Ватан Юлія Павлівна заслуговує присудження їй ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія, галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Рецензент:

кандидат психологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри загальної
та диференціальної психології

Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»



Наталя МЕЛЕНЧУК

